

KADOC- nieuwsbrief

2009/5

Gevel Zuid-West

Waarde lezer

In deze nieuwsbrief vindt u een folder van de tentoonstelling “Droomburchten en luchtkastelen”, die nog tot 15 november te zien is in het Kasteel van Gaasbeek. KADOC gaf er historisch advies voor. Curator was Koen Van Syngel.

Het Kasteel van Gaasbeek werd in de nadagen van de romantiek door de intrigerende markiezin Arconati Visconti verbouwd tot een sprookjeskasteel in neostijl. Deze ver doorgedreven restauratie staat middenin een architectuurstroming. Vanuit een fantasievolle bewondering voor een ver en geïdealiseerd verleden werden architecturale elementen gecombineerd. De stenen dromen die zo ontstonden, vormden het toneel van een complex spel van tijdperken én identiteiten. Daarover gaat deze tentoonstelling. Ze belicht niet alleen bouwgeschiedenis, maar ook Geistesgeschiedenis. Ze peilt naar de voedingsbodem van het fenomeen, naar de invloed van de literatuur en naar de romantiek. De bezoeker kan lopen langs sprookjes met droomkastelen en griezelburchten, speelgoed, (teken)films en actuele kunst met een hoog theatergehalte.

De begeleidende publicatie is een uitgave van Davidsfonds Leuven. De teksten werden geleverd door medewerkers van het Kasteel van Gaasbeek, Universiteit Gent, het Hoger Architectuurinstituut Sint-Lukas en KADOC, dat ook de eindredactie waarnam en de iconografie verzorgde.

Inhoud / 4 In de arena's van politiek en sport. Archief Achille Diegenant / 7 Zevenjaarlijkse processies en feesten in de Maas-Rijnregio. Dynamiek en flexibiliteit van een traditie / 14 Voor fijnproevers. De fotocollectie van de Boerenbond /

Cover: presentatietekening van het huis Van Duyse-Blanchaert in Lokeren, een 'kasteeltje' door architect Stephan Mortier, 1891. [KADOC, Plannenarchief Hogeschool voor Wetenschap en Kunst, Sint-Lukas, Gent] Illustraties op blz. 3: foto's uit de Boerenbondcollectie; boven: het drogen van tabaksbladeren, onder: veeprijskamp.

In de arena's van politiek en sport

Archief Achille Diegenant

Godfried Kwanten

Parlementsleden hebben vaak hun eigen niche, een afgebakend terrein waarop ze hun deskundigheid kunnen laten gedijen. De Itterbeekse politicus Achille Diegenant onderscheidde zich zo vooral in de sector van het sportbeleid. Zijn archief berust al enkele jaren op KADOC, maar een recente aanvulling trok er opnieuw de aandacht op. Het geheel geeft een bijzonder goed beeld van de activiteiten en contacten van een parlementaire *backbencher*.

Achille Diegenant werd in 1936 in Oostende geboren. Hij studeerde op het einde van de jaren 1950 af aan het Leuvense 'sportkot' en behaalde er ook een graduaat kinesitherapie en fysiotherapie. Diegenant was eerst als assistent (1964) en vanaf 1981 als lector verbonden aan het Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Zijn eerste stappen in de politiek zette hij op lokaal vlak, als gemeenteraadslid en burgemeester van het nog landelijke Itterbeek (1971-1976). Zijn activiteiten in het Pajottenland en zijn belangstelling voor Brussel en randgemeenten vormden de springplank naar de nationale politiek. Vanaf 1971 zetelde Diegenant als Kamerlid, en van 1987 tot 1995 als senator. Vanuit de gemeentelijke politiek werd hij voorzitter van de intercommunale kabelmaatschappij Havi-TV, later van Inter-Regies, de Belgische vereniging van de gemeentelijke intercommunales voor elektriciteit, gas en kabelcommunicatie. Hij nam ook het voorzitterschap waar van CEDEC, de Confédération Européenne des Distributeurs d'Énergie publics Communaux. Zelf een fervent beoefenaar van verscheidene sporten, vervulde

hij verantwoordelijke functies in sportclubs en -organisaties, onder andere als medestichter en voorzitter van de sportclub Dilbeek-Itterbeek (1968), als voorzitter van de Katholieke Vlaamse Turnfederatie (1977) en van het Belgisch Volleybalverbond (1982), als voorzitter van de Raad van Bestuur (vanaf 1991) van het BLOSO en als voorzitter (1991) van de Fédération Internationale Catholique d'Education Physique et sportive (FICEP).

Archief en onderzoek Het archief van Diegenant weerspiegelt uitstekend de verscheidenheid van zijn politiek-maatschappelijke activiteiten. Zijn parlementair bestand toont een geprofileerd verkozene, actief in commissies en in het halfrond via tientallen voorstellen, vragen en interpellaties. Inhoudelijk legde Diegenant zich toe op thema's als sportbeleid, -infrastructuur en -onderwijs. Hij gaf mee vorm aan een sector die in de jaren 1970-1980 in volle expansie was en gekenmerkt werd door een democratisering, een enorme schaalvergroting en een professionalisering en commercialisering. In een korte tijdspanne groeide de deels ideologisch verkavelde sportsector uit tot een belangrijk segment van het maatschappelijk middenveld. Die evolutie noopte de overheid tot een doorgedreven regularisering, onder

andere inzake subsidieverlening, statuut van de sporter, dopingbestrijding en sponsoring.

Het archief leert evenwel ook dat Diegenants parlementaire actieradius toch ruimer was dan het sportbeleid. Zo verrichte hij - helemaal in de lijn van zijn opleiding - wetgevend werk op het terrein van de volksgezondheid (onder andere geneesmiddelenwetgeving, ziekenhuisbeleid, voedingsindustrie, preventieve gezondheidszorg, klinische biologie), van het statuut en de uitoefening van de (para)medische beroepen en van de ruimtelijke ordening en het leefmilieu (onder andere kernenergie, afvalstoffen). Hij betoonde eveneens een bijzondere interesse voor ethische thema's (abortus, bio-ethiek). Als lid van de Kamercommissie Financiën fungeerde hij driemaal als verslaggever van de bespreking van de jaarlijkse rijksmiddelenbegroting.

Als parlamentslid voor Brussel-Halle-Vilvoorde volgde Diegenant de ontwikkelingen in de staatshervorming en de opeenvolgende grondwetsherzieningen op de voet. Hij schreef een wetsvoorstel over de organisatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn gemeenten en pleitte voor een provincie Vlaams-Brabant. Van hem kwam ook een wetsvoorstel tot oprichting van het gerechtelijke arrondissement Halle-Vilvoorde. Diegenant was nauw betrokken bij de uitbouw van de Regionale Televisie Vlaams-Brabant (RTVB). Veel dossiers hebben trouwens betrekking op zijn regio, het Pajottenland (ruimtelijke ordening, economische ontsluiting, verkeer, onderwijs enzovoort). Met uitzondering van enkele bundels inzake de CVP in Dilbeek-Itterbeek, wordt zijn lokaal politiek engagement dan weer minder belicht.

Diegenant bouwde een ruim dienstbetoon uit (vijftig archiefdozen), hield tientallen toespraken, lanceerde persberichten over zijn standpunten en initiatieven, publiceerde in de pers en communiceerde, onder andere via een eigen blaadje (*Diegenantjes*), met zijn achterban. Ook de bundels die hij aanlegde als verantwoordelijke in BLOSO en in sportfederaties en -clubs zijn aanwezig.

Het archief van Diegenant leent zich in de eerste plaats tot biografisch onderzoek dat mogelijk representatief is voor de loopbaan van andere parlementairen met een uitgesproken deskundigheid, een ruim maatschappelijk netwerk en een sterke lokale verankering. Het brengt ook meer klaarheid in besluitvormingsprocessen op toch wel belangrijke maatschappelijke terreinen (onderwijs, milieu, gezondheidszorg). Meer bepaald toont het voor die sectoren de macht en de onmacht van de verkozenen des volks. Voor de ontwikkeling van enkele sporttakken in Vlaanderen (volleybal, wielrennen, boksen, turnen) brengt het archief essentiële bouwstenen aan. Die betreffen zowel de beoefenaars van topsport, als de sportieve recreanten; ze slaan niet alleen op de vormgeving en/of uitvoering van het sportbeleid op het hoogste niveau, bijvoorbeeld in de schoot van het BLOSO en de landelijke sportfederaties, maar ook op de sportieve exploten in de wijken en de plaatselijke clubs.

Het archief van Achille Diegenant is raadpleegbaar na toestemming van de bewaargever.

Zevenjaarlijkse processies en feesten in de Maas-Rijnregio

Dynamiek en flexibiliteit van een traditie

Gert Gielis

Tijdens de eerste julidagen van dit jaar trok de Kroningsprocessie viermaal door de feestelijk versierde straten van Tongeren. Meer dan een half miljoen toeschouwers keken toe hoe zo'n 3500 deelnemers in processie het leven van Maria uitbeeldden en eer betoonden aan hun eeuwenoude Mariabeeld. Opmerkelijk genoeg gebeurt dat slechts eens in de zeven jaar. Die eigenschap delen de Kroningsfeesten met gelijkaardige feestelijkheden in Hasselt (Virga Jessefeesten), Sint-Truiden (Trudofeesten), Huy (Septennales), Maastricht en Susteren (heiligdomsvaart) en Aken (Heiligtumsfahrt). Aan dat rijtje kunnen nog verschillende - al dan niet verdwenen - feesten worden toegevoegd.

De merkwaardigheid van een zevenjaarlijks ritme wijst op een onderling verband. Tevens rijst de vraag of er nog andere gemeenschappelijke elementen in dit leven de erfgoed te dedecteren zijn. Een antwoord daarop wordt gezocht tijdens een eenjarig onderzoeksproject, dat op 1 november 2008 op initiatief van de erfgoedcellen van Hasselt, Sint-Truiden en Tongeren in samenwerking met KADOC van start ging. Vanuit een interdisciplinair perspectief neemt het de zevenjaarlijkse processies in de regio Maas-Rijn onder de loep. Een historische analyse van verschillende zevenjaarlijkse processies en feesten vormt de basis voor een comparatieve en contextuele synthese, die de cultuurhistorische betekenis van die gedeelde religieus-culturele erfenis wil dui-

den. Stilaan nadert het onderzoek de eindfase. Naast een beknopt historisch overzicht kan dit artikel dus enkele conclusies presenteren.

Complexe genese Uit onze zoektocht naar de oorsprong van de zevenjaarlijkse traditie blijkt dat de wortels van dat levende erfgoed tweeledig zijn: enerzijds de heiligdomsvaarttraditie, anderzijds de traditie van zevenjaarlijkse mariale processies.

Een heiligdomsvaart was een religieuze manifestatie waarbij voorname relieken publiekelijk aan de pelgrims werden getoond. Essentieel is dat dat gebeurde tijdens een veertiendaagse genadeperiode, die een zevenjaarlijkse turnus volgde. De historische vergroeiing van die verschillende componenten maakt de genese van de heiligdomsvaart complex. Bij bijzondere gelegenheden, zoals het kerkwijdingsfeest, toonden kapittels en abdijen voorname relieken aan pelgrims, die daarmee aflaten konden verdienen. In de veertiende eeuw werden in Aken de torentoning en een zevenjaarlijkse turnus ingevoerd, waardoor de traditie van heiligdomsvaarten ontstond. In navolging van Aken namen ook andere kapittels en abdijen (onder meer in Maastricht, Tongeren, Luik, Susteren, Aldeneik, Sint-Truiden en Rolduc) die gebruiken over. Op die manier ontwikkelde zich een statienetwerk, met Aken als spil. Tijdens de vijftiende eeuw kende de heiligdomsvaart een groot succes, vooral in Aken en Maastricht. Maar door de reformatorische kritiek en de godsdienstroebelen taande het succes ervan in de zestiende eeuw. De traditie overleefde de crisisperiode, maar was nog slechts een schim van de middeleeuwse heiligdomsvaart. De gegevens over de Tongerse en Sint-Truidense heiligdomsvaart zijn zo schaars dat we nauwelijks meer weten dan dat de traditie in stand werd gehouden tot aan het einde van het ancien régime. In 1790 vond de laatste heiligdomsvaart van de oude stempel plaats. Tijdens de Franse overheersing verdwenen de reliekschatten en werden de kerkelijke instellingen die de traditie controleerden, buitenspel gezet.

De oorsprong van de zevenjaarlijkse processies kadert in een heel andere context. De Contrareformatie bracht de devotie voor Maria op het voorplan. De geruchten rond miraculeuze Mariabeelden zorgden voor de opbloei van nieuwe bedevaartsoorden (Scherpenheuvel, Kortenbos, Hasselt, Huy, Verviers ...). Vanzelfsprekend werd de Heilige Maagd ook met processies vereerd. In Hasselt werd in 1682 voor de eerste maal een zevenjaarlijkse processie gehouden. In Huy is de zevenjaarlijkse turnus met zekerheid aanwijsbaar vanaf 1687, al bestond hij daar mogelijk reeds eerder. Werd daar de zevenjaarlijkse traditie van de heiligdomsvaarten overgenomen? Hoewel culturele verbreiding niet uitgesloten is, staat een rechtstreeks verband met de heiligdomsvaarten niet vast. Die waren reeds geruime tijd op hun retour en bovendien verschilde het kader van de afzonderlijke tradities enorm. In de achttiende eeuw vestigde de zevenjaarlijkse traditie zich definitief in Huy en Hasselt, maar ook daar betekende de Franse overheersing een breuk.

Revitalisatie en (re)-constructie van tradities in de negentiende eeuw

Van de verkregen vrijheid maakten de gelovigen gebruik om de draad met het oude geloofsleven met mondjesmaat weer op te

Na de afsluiting van het concordaat (1801) kregen de katholieken weer ademruimte. Dat maakte een terugkeer van de reliekschatten en miraculeuze beelden mogelijk.

*Affiche van de zevenjaarlijkse processie in Tongeren, 1911.
[KADOC, KCC1204]*

Causa ~ nostræ ~ lætitia ~

Tongeren.

Zevenjarige Feesten

VAN

O. L. VROUW

Heiligdomswaart

Zondag 9 & 16 Juli 1911, ten negen ure

PONTIFICALE MIS

WAARNA

Processie der H. Relieken

Z. Em. de Kardinaal-Aartsbisschop, Z. Exc. de Nuntius, H. D. H. de Bisschoppen van Luik, Namen, Roermond, enz., zullen de processie, de schoonste van heel 't land, opluisteren.

150 priesters, in antieke kerkelijke gewaden, dragen er den onvergelykelijken Schat der H. Relieken, voorafgegaan van talrijke uiterst keurige zinnebeeldige groepen.

Zegening met het Allerheiligste

van op het perfoon van het stadhuis.

Allerprachtigste versiering der straten. - Algemeene verlichting op Zondag avond, 16 Juli, ter sluiting.

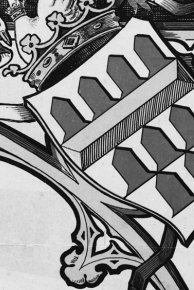
TOONING DER H. RELIEKEN

op beide Zondagen ten 5 u., en in de week na de Hoogmis van 10 u.

Elken avond om half acht, lof met sermoen

door den Eerw. P. VAN SULL, S. J.

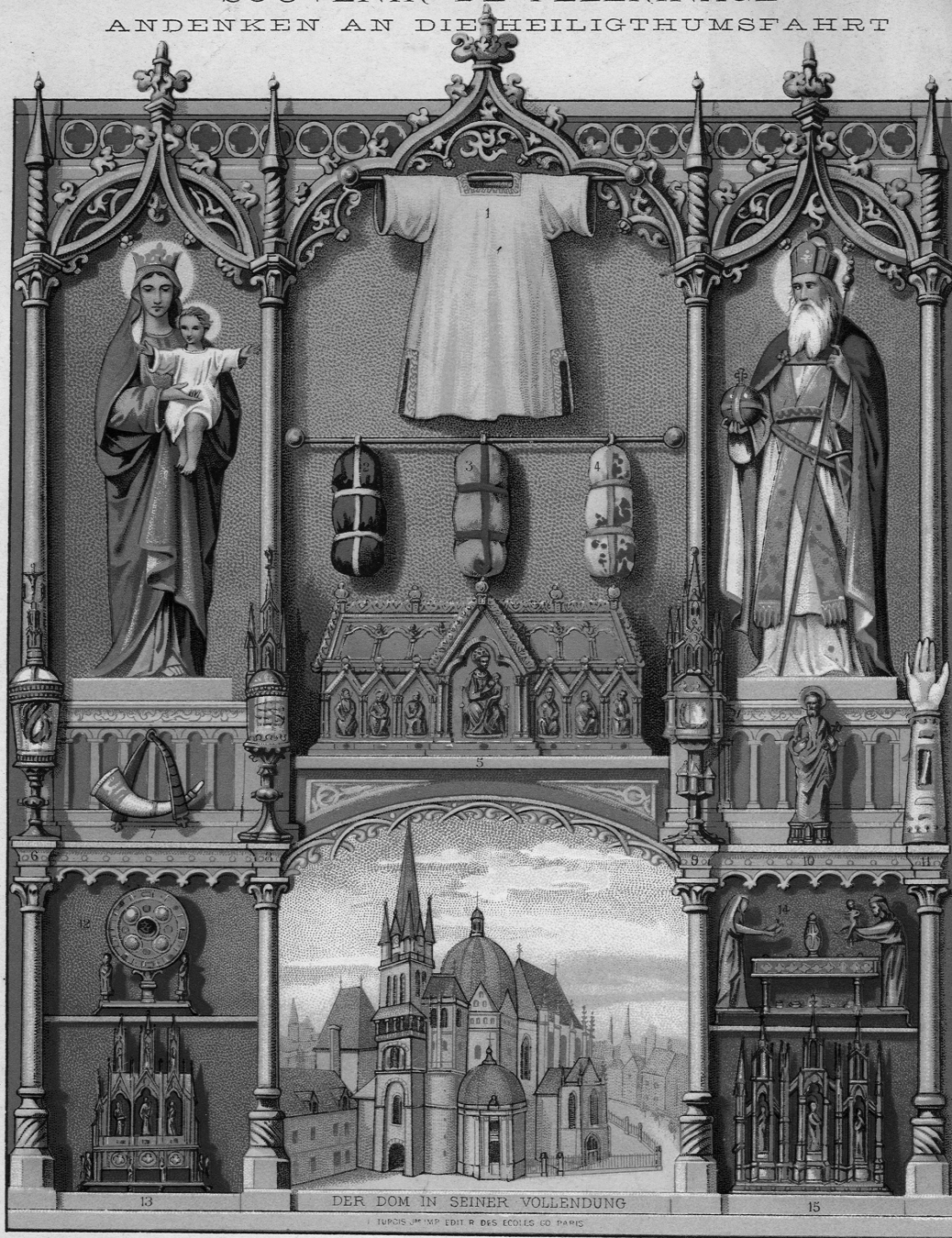

THEELEN, TONGEREN.

SOUVENIR DE PÉLÉRINAGE

ANDENKEN AN DIE HEILIGTHUMSFABRT

LES SAINTES RELIQUES D'AIx-LA-CHAPELLE

1. Tunique de la Sainte-Vierge. — 2. Langes de Notre-Seigneur. — 3. Linceul de Saint-Jean-Baptiste. — 4. Drap dont fut ceint N. S. sur la Croix. — 5. Châsse renfermant les Grandes Reliques. — 6. Ceinture en cuir de N. S. — 7. Olifant de Charlemagne. — 8. Ceinture de lin de la Sainte-Vierge. — 9. Corde avec laquelle N. S. a été lié. — 10. Un anneau de la chaîne de Saint-Pierre. — 11. Bras droit de Charlemagne. — 12. Morceau de l'éponge qui a servi à désaltérer N. S. — 13. Pointe d'un clou de N. S. — 14. Bras de Saint-Siméon. — 15. Morceaux du suaire et du roseau de N. S. — 16. Eglise de N.-D. d'Aix-la-Chapelle.

DIE HEILIGTHUMER VON AACHEN.

1. Das Kleid Mariä. — 2. Die Windeln Jesu. — 3. Das Grabtuch Johannes des Täufers. — 4. Das Lendentuch Christi. — 5. Der Schrein der grossen Heilighümer. — 6. Der lederne Gürtel des Heilandes. — 7. Jagdhorn Kaiser Carls. — 8. Ein Gürtel Mariä. — 9. Ein Theil vom Strick, womit Christus gebunden war. — 10. Ring aus der Kette des h. Petrus. — 11. Rechter Arm Kaiser Carls. — 12. Theil vom Schwamm, womit Christus am Kreuz ist getränkt worden. — 13. Theil eines Kreuznagels. — 14. Arm des greisen Simeon. — 15. Theil vom Schweisstuch und Spottrohr Christi.

nemen. Zowel in Huy als in Hasselt herleefde de zevenjaarlijkse processie. De heiligdomsvaarttraditie daarentegen vond in die periode geen tweede adem, met uitzondering van de Aachenfahrt (1804). In de oude staties bleek door het verdwijnen van de organiserende kerkelijke instellingen een herstel van de heiligdomsvaart onmogelijk.

De negentiende eeuw stond voor de katholieke kerk in het teken van herstel en profilering. In België slaagde ze erin haar greep op het gewone volk te verstevigen, onder meer door de promotie van volksdevoties. Vooral de populariteit van Maria nam enorme proporties aan. In verschillende Belgische steden werd bij wijze van ereteken het plaatselijk vereerde Mariabeeld met pauselijke zegen gekroond, doorgaans op initiatief van de lokale geestelijkheid, die daarvoor de steun kreeg van de bisschop. In Hasselt gebeurde dat reeds in 1867. Ook in Tongeren (1890), Verviers (1892) en Kortenbos (1898) werd het miraculeuze Mariabeeld tijdens een luisterrijke plechtigheid gekroond. Telkens gaf dat aanleiding tot het ontstaan van zevenjaarlijkse feestelijkheden, die de kroning plechtig moesten herdenken. Bij die gelegenheid trok een processie door de rijkelijk versierde stad. In Tongeren werd onder impuls van de deken bovendien de publieke relieken-toning hernomen.

Inmiddels blies de Maastrichtse deken Rutten in 1874 ook de heiligdomsvaart nieuw leven in, hoewel dergelijke publieke godsdienstige manifestaties eigenlijk verboden waren in Nederland. Ondanks de commotie over die provocatie in de nationale politiek en media betekende dat de herleving van de Maastrichtse heiligdomsvaart.

In een aantal steden werden elementen van de aloude heiligdomsvaart geadapteerd aan een processiecultus en vice versa. Door de wisselwerking tussen de aloude heiligdomsvaarttraditie en de zevenjaarlijkse mariale processies werd een nieuwe traditie geconstrueerd, waarvan een processie de kern vormde. In de zevenjaarlijkse traditie werden bovendien elementen van de stedelijke devotie geïncorporeerd. De revitalisatie van de zevenjaarlijkse feesten ging dus gepaard met een zekere convergentie van tradities.

Uithangbord van het rijke Roomse leven

De quasi ongebreidelde aangroei van devoties allereerste en een uitgebreid netwerk van katholieke verenigingen vormden de onderbouw waarop na de Eerste Wereldoorlog het rijke Roomse leven verder werd uitgebouwd. De zevenjaarlijkse feesten profileerden zich als een aantrekkelijk uithangbord van dat overdadige geloofsleven. De rijkelijk aangeklede processies droegen bij tot de triomfantelijke uitstraling van de kerk. Ook de stad zelf, decor van de plechtigheden, werd in een feestkleed gestoken. Waar de processie aanvankelijk nog een amalgaam was van katholieke verenigingen en enkele zinnebeeldige, muzikale en historiserende groepen, probeerde de organisatie vanaf de jaren 1920 meer inhoudelijke cohesie te krijgen. Een gerichte promotie, die de feesten in de ruime omgeving bekendmaakte, zorgde voor een groeiende uitstraling. De stad en haar toeristische attracties werden in de verf gezet om zoveel mogelijk volk te lokken. Door de feestperiode uit te breiden tot een week en de processie twee- en later zelfs driemaal te laten uittrekken, kregen des te meer mensen de kans om hun devotie te uiten en tevens de lokale economie te steunen. Aan de organisatie van die in se religieuze feesten werd over het algemeen door de overgrote meerderheid van de stedelijke gemeenschap bijgedragen, over de confessionele grenzen heen. Daaruit blijkt dat de

*Aandenken aan de Heilighumsfahrt van Aken, 19de eeuw.
[KADOC, Prentencol-
lectie]*

zevenjaarlijkse traditie het religieuze niveau oversteeg. De feesten gingen deel uitmaken van de stedelijke identiteit en bevestigden die.

Paradox van de traditie

Na de schok van de Tweede Wereldoorlog werd de draad van de zevenjaarlijkse traditie in dankbaarheid weer opgepakt. Dat massadevotie ook toen nog aansprak, bewijst de wedergeboorte van de zevenjaarlijkse traditie in Sint-Truiden (1956), waar een reliekenprocessie, een reliekentoning en de stadsversiering werden georganiseerd volgens de patronen die ook in andere Limburgse steden gangbaar waren. Het tijdstip van die heropstanding - aan de vooravond van de jaren 1960 - maakt die casus bijzonder interessant.

Reeds in de jaren 1950 zetten een aantal vernieuwingstendensen zich door. Leken werden meer en meer betrokken partij door de oprichting van organisatiecomités. De organisatie slaagde erin om stilaan een coherente inhoudelijke lijn vast te leggen. De stadsversiering bleef een cruciaal element, maar ze onderging een geleidelijke transformatie door de modernisering van de stad en veranderingen van smaak en mode. Het programma werd uitgebreid met tentoonstellingen en concerten.

De kerkkritische golf van de jaren 1960 overspoelde ook de zevenjaarlijkse traditie. De tijdgeest zette aan tot een inhoudelijke en vormelijke vernieuwing, al voltrok dat proces zich niet altijd zonder slag of stoot. Versobering werd het motto en de organisatie legde de nadruk op innerlijke spirituele beleving, zowel bij deelnemer als toeschouwer. Typisch voor die periode is de terugkoppeling van de Bijbelse boodschap naar de actualiteit. De traditionele aflaten en bedevaarten sneuvelden wegens uitdovende interesse. De vraag naar de zin van de traditie en haar religieuze boodschap werd door de (gelovige) gemeenschap finaliter positief beantwoord. Waar elders de religieuze

leefwereld desintegreerde, overleefden de zevenjaarlijkse feesten de kerkelijke crisis. Wel bleek dat de dieper gewortelde tradities (Hasselt en Tongeren) het *aggiornamento* anders verteerden dan de relatief jonge traditie van Sint-Truiden, waar het religieuze kader wel werd losgelaten.

De meest opvallende tendens van de laatste decennia is de enorme schaalvergroting die de feesten hebben ondergaan. Door de gemeentelijke fusie werd een nieuwe deelnemersreserve aangeboord. Het aantal toeschouwers zat vrijwel de hele twintigste eeuw in de lift, onder meer door een steeds betere verkeersinfrastructuur, een grotere mobiliteit en de invloed van de moderne media en marketing, die grootschalige promotiecampagnes droegen. De feesten werden een platform voor allerlei culturele nevenactiviteiten (concerten, tentoonstellingen ...), een trend die reeds in de jaren 1950 was ingezet. Om specifieke doelgroepen aan te spreken (jongeren, zieken, bejaarden ...) werden dagen op hun maat ingericht. De schaalvergroting verplichtte de organisatie tot professionalisering en specialisatie. Moderne middelen werden daarbij niet geschuwd. De organisatie at niet alleen uit de hand van de kerk en haar gelovigen, maar kon rekenen op financiële steun vanwege de bedrijfswereld en de stad, die overigens ook op andere vlakken ondersteuning gaf. Tegen het einde van de twintigste eeuw groeiden de feesten uit tot massa-evenementen.

De zevenjaarlijkse traditie is niet gespaard gebleven van invloeden van de postmoderne maatschappij als laïcisering, profanisering en commercialisering. Individualisering en veranderingen in de sociale lay-out van de stad bedreigen het traditionele gemeenschapskarakter. Onder druk van het godsdienstsceptische klimaat loopt de zevenjaarlijkse processie het voortdurende risico om een folkloristisch spektakel met erfgoedwaarde te worden. Toch blijven de feesten tot op de dag van vandaag beantwoorden aan de hang naar religie, verbondenheid en gemeenschapsgevoel, de gehechtheid aan traditie.

Enkele algemene conclusies

De complexe genese en evolutie van dit veelzijdige onderwerp laten toe diverse conclusies te trekken. Uit het historische overzicht blijkt dat de feesten een afspiegeling bieden van de religieuze en maatschappelijke evoluties doorheen de geschiedenis, alsook van de gangbare mode en smaak. Om die reden zijn er enerzijds verschillende gemeenschappelijke ontwikkelingen vast te stellen wat betreft organisatie, uitwerking, vormgeving en omkadering. Anderzijds heerst er een grote onderlinge diversiteit, omdat de traditie sterk afhankelijk was van lokale factoren. Ze verbond zich met de stedelijke identiteit en daarin schuilt ongetwijfeld een verklaringsgrond voor haar standvastige overleven.

De traditie van zevenjaarlijkse feesten illustreert eens te meer dat een traditie geen statische, onveranderlijke entiteit is, die voorschrijft, die dicteert om klakkeloos gevolgd te worden. Weliswaar kon de organisatie steeds teruggrijpen op gekende concepten en patronen, op gewoonten en gebruiken, op een zekere expertise die in de loop der jaren was opgebouwd, maar telkens opnieuw werd dat geheel binnen een constant wijzigend tijds kader herdacht, bijgeschaafd, gekneed. Een traditie wordt daarmee voortdurend gemodificeerd, wat doet besluiten dat ze een dynamisch en flexibel gegeven is.

Prentbriefkaart van de zevenjaarlijkse Virga Jesseprocessie in Hasselt.
[KADOC, Collectie prentbriefkaarten]

Voor fijnproevers

De fotocollectie van de Boerenbond

Marc Demeyer

KADOC bewaart heel wat fotocollecties, zowel van particulieren, als van instellingen en organisaties. Een omvangrijke en inhoudelijk belangrijke collectie is zeker die van de Boerenbond. De Boerenbond werd opgericht in 1890 en groeide al snel uit tot een succesvolle landbouworganisatie met een uitgebreide coöperatieve werking en bank- en verzekeringsactiviteiten. In 1925 rondde hij de kaap van de 100.000 leden.

De organisatie werd ook een grote uitgever van tijdschriften, boeken en brochures, die al snel foto's als illustratiemateriaal konden gebruiken. Het ledenblad *De Boer* was tot 1930 niet of slechts spaarzaam geïllustreerd, maar daarna werden er geleidelijk meer foto's opgenomen. De technisch georiënteerde tijdschriften van de organisatie publiceerden al vroeger foto's. In de *Geitenkweker* (later *Pluim- en Kleinvee*) werden ze vanaf de eerste jaargang in 1924 regelmatig gebruikt. Ook in *Onze Ploeg* (1922-1938) stonden van bij de aanvang foto's. Het artikel "De veekweek in het verwoeste Vlaanderen", verschenen in de eerste jaargang op 10 september 1922, telde er niet minder dan vijf. *Tuinbouwberichten*, gepubliceerd vanaf 1931, was eveneens van bij de aanvang geïllustreerd met fotomateriaal.

Een eigen fotodienst van de Boerenbond kwam er wellicht pas op het einde van de jaren 1930. Zeker is dat in 1944 twee personen op die dienst werkten. Of zij zelf ook

optraden als fotograaf, is niet duidelijk. Pas in de tweede helft van de jaren 1950 werd de fotodienst professioneel uitgebouwd, met eigen fotografen. Hij was op dat moment een onderdeel van de Kultuurdienst van de Boerenbond. In 1970 werd hij van de Algemene Diensten van de Boerenbondorganisatie overgeheveld naar het Economaat. Daardoor voerde de fotodienst tussen 1970 en 1990 veel opdrachten uit voor Cera, Aveve, ABB en de andere commerciële afdelingen van de toenmalige Boerenbondgroep. Vanaf 1988 werd de historische collectie geleidelijk overgebracht naar KADOC. Bij het verdwijnen van het Economaat en de fotodienst in het midden van de jaren 1990 kwam ook de rest van de fotocollectie (soms via enkele omwegen) naar KADOC.

We kunnen de fotocollectie van de Boerenbond grosso modo indelen in drie grote onderdelen: de collectie personen, manifestaties en gebouwen, de technische collectie en de redactiecollecties.

De collectie personen, manifestaties en gebouwen

De eerste deelcollectie bestaat uit ongeveer 10.000 foto's, waarin drie categorieën te onderscheiden zijn: portretten of groepsfoto's van personen actief in of tewerkgesteld door de Boerenbond, foto's van Boerenbondmanifestaties, zoals vieringen, vergaderingen, wedstrijden, tentoonstellingen en betogingen, en ten slotte foto's van de vele gebouwen waarover de Boerenbond beschikte.

Dit onderdeel van de fotocollectie werd in 1986-1987 als eerste ontsloten naar aanleiding van de viering van honderd jaar Boerenbond in 1990. Al die foto's kregen een grondige beschrijving, met datering en identificatie van personen, plaatsen en gebeurtenissen. Die beschrijvingen zijn terug te vinden in de LIBIS-catalogus. In totaal gaat het om 9372 foto's van belang voor de geschiedenis van de Boerenbondorganisatie. De meeste, ongeveer 6000, dateren uit de periode 1960-1980. Die van na 1990, een 1000-tal, zijn nog ongeordend en niet ontsloten.

Uit de periode vóór 1940 bleken in eerste instantie maar een tweehondertal foto's te zijn bewaard. Gelukkig komt er af en toe nog wat boven water met een verhuis of een reorganisatie. Zo zijn enkele jaren na de viering van honderd jaar Boerenbond nog elf unieke fotoalbums opgedoken, met in totaal ongeveer 1250 foto's, waarvan zeker 750 van voor 1940 en meestal op groot formaat. Zes albums bevatten foto's van tentoonstellingsstands van de Boerenbond in binnen- en buitenland. De andere geven een overzicht van de gebouwen en de activiteiten van voornamelijk de Aan- en Verkoopverenootschap. We onthouden vooral een aantal mooie beelden van zuivelfabrieken, botermijnen, eiermijnen, veilingen en het transport van producten.

De technische collectie

Het meest omvangrijke deel van het fotoarchief van de Boerenbond is de technische collectie: ongeveer 20.000 grote steekkaarten, met vier tot acht contactafdrukken per kaart, van in totaal zo'n 100.000 foto's. Elke steekkaart is genummerd en bij elke steekkaart hoort een omslagje waarin de bijbehorende negatieven te vinden zijn. De steekkaarten zijn thematisch geordend in rubrieken gaande van 'aardappel' tot 'zuivel'. In totaal gaat het om 179 hoofdrubrieken, vaak nog onderverdeeld in subrubrieken. Bij het overlopen ervan valt op dat de teelt vaak het ordeningsprincipe is. Bij de A vinden we aardappel, aardbei, augurken, andijvie, ajuin, appel en asperges. De foto's laten uiteraard vooral de teelttechniek, de variëteiten, de verwerking na de oogst of de ziekten bij de plant zien. Naast deze rubrieken waarin de foto's per teelt of diersoort (duiven, ezels, geiten ...) worden samengebracht, zijn er ook die betrekking hebben op de afdelingen van de Boerenbondgroep, zoals bijvoorbeeld Aveve-zaadhuizen, Cera of ABB. Maar ook minder voor de hand liggende rubrieken als douane, elektriciteit, huishouding, godsdienst of ambachten vinden we hier terug.

Veeprijskamp in Westerlo, 1950.

De technische collectie was het archief of klassement van de fotodienst zelf en nage-
noeg alle foto's zijn gemaakt door de eigen fotografen van de Boerenbond. De meeste
dateren van tussen 1955 en 1980. Achter de 179 rubrieken gaat het boerenleven van die
periode in zijn diverse aspecten schuil: foto's van ploegen en eggen, met paard of trac-
tor, hooien en dorsen, met de hooiwagen of moderne dorsmachines, aardbeivariëteiten
en groenteveilingen, maar ook van gezinshulp en gildeleven, melkprijskampen, ploeg-
wedstrijden en ruitertoernooien, Vlaamse boeren in Wallonië en jaarmarkten. Land-
bouwhistorisch gaat het vaak om unieke foto's. Minpunt is dat niet altijd de plaats of
datum bekend zijn en dat ze, door hun klassering in rubrieken, niet geografisch kun-
nen worden geselecteerd. Bovendien is hier weinig terug te vinden van de vele foto's
die werden gebruikt in de technische tijdschriften vóór 1950.

De redactiecollectie en diversen

Een derde onderdeel bestaat uit ongeveer 20.000 afge-
drukte foto's op diverse formaten. Dit onderdeel vormt
geen mooi geordend geheel, zoals de technische collectie.
De foto's zijn min of meer geordend volgens de trefwoordenlijst van de technische
collectie en in bruine omslagen gestoken. Bij nader onderzoek blijken ze grotendeels
afkomstig te zijn van de redactie van *De Boer* en de andere tijdschriften van de orga-
nisatie.

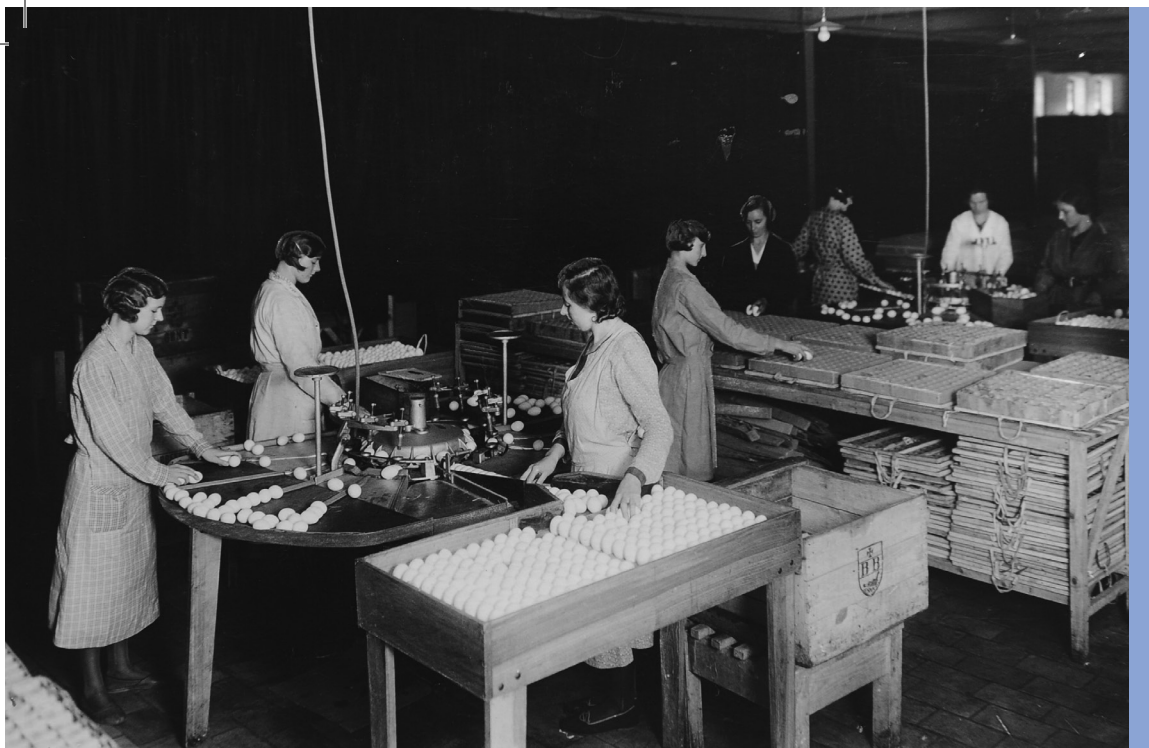
Op de redactie werden afgedrukte foto's van de fotografen van de fotodienst of
van externe fotografen afgeleverd. De redacteur besliste welke werden gepubli-
ceerd en die kregen een volgnummer. Dat nummer werd vermeld op de rug van de
foto. Tussen 1949 en 1961 werd dat nummer heel systematisch bij de foto in *De Boer* of
in *Tuinbouwberichten* vermeld. Dat maakt het mogelijk om een foto in die tijdschriften
terug te vinden en te identificeren. Ook foto's die niet werden gepubliceerd, bleven in
deze collectie bewaard. Van sommige zitten ook contactafdrukken en negatieven in
de technische collectie, maar zeker niet van allemaal. Merkwaardig is een omvangrijk
pakket foto's van rundveeprijskampen, gaande van 1923 tot de jaren 1970.

Naast die drie grote collecties in het Boerenbondfotoarchief, zijn er ook nog kleinere
reeksen op KADOC terechtgekomen, meestal samen met het in depot geven van ande-
re archieven. Ze zijn over het algemeen van recentere datum en bevatten zowel dia-
reeksen voor vormingsactiviteiten, als foto's van evenementen, personeelsactiviteiten,
Lourdesreizen enzovoort. Ze zijn ontsloten door aparte lijstjes.

Gebruik voor histo- risch onderzoek

De foto's uit de omvangrijke fotocollectie van de Boeren-
bond zijn gemaakt in opdracht van de organisatie of van
één van haar bedrijven en dragen onvermijdelijk hun oor-
spronkelijke context in zich. Beroepsfotografen leverden beelden af waarover bij het
maken onvermijdelijk moest worden gereflecteerd. Dat was zeker het geval in een tijd
toen de aard van de fotografie - traag, arbeidsintensief en duur - bij de fotograaf een
groot bewustzijn teweegbracht van wat hij aan het doen was. Die beelden zijn door-
drongen van impliciete kennis en bewust 'willen tonen'. Met de technische evolutie
is de tijd die nodig is om een foto te maken, sterk verminderd en worden er veel meer
foto's gemaakt. Maar de reflectie blijft, ook achteraf bij het selecteren van de beelden.

Dat resulteert in een historische bron met een complexe gelaagdheid, die eveneens
reflectie vraagt bij het gebruik ervan. In een eerste fase is het van belang om zoveel

Eiermachine, Gent, 1930.

mogelijk objectieve gegevens over de foto te verzamelen. Plaats, datering, vorm en formaat, fotograaf ... zijn van belang om een foto zinnig te kunnen gebruiken als bron.

Voor de tweede fase, die van het eigenlijke onderzoek, reikt Peter Burke ons in zijn werk *Eyewitnessing* de drie niveaus van de iconologie van Panofsky aan: de pre-iconografische beschrijving, de iconografische analyse en de iconologische interpretatie.¹ De vertaling daarvan naar het bestuderen van foto's zouden we bij wijze van voorbeeld kunnen toepassen op de foto's van de eiermijnen (samenverkoop van eieren) van Brugge en Gent die rond 1930 in opdracht van Aveve werden gemaakt. De pre-iconografische beschrijving bestaat uit het in detail identificeren van voorwerpen en gebeurtenissen. We kunnen dat ook 'het vergrootglasmoment' noemen. Toegepast op de foto van de werkplaats in Gent kunnen we kijken naar de machine, de schikking van de werkplaats, het verpakkingsmateriaal, de houding, de verlichting, de werkkledij enzovoort.

De iconografische analyse houdt zich bezig met de herkenning van de scène. Op een schilderij wordt bijvoorbeeld een maaltijd herkend als het laatste avondmaal, een veldslag als de slag bij Waterloo. Voor foto's stemt dat overeen met de identificatie van de gebeurtenis, bijvoorbeeld de veeveerij van Westerlo in 1950. Het is tevens het ogenblik dat de mondelinge getuigenissen over het gebeuren kunnen worden geregistreerd. Men zou dat 'het verhaalmoment' kunnen noemen. Het verhaal zit uiteraard ook in wat de foto wil tonen: het triëren van de eieren, het verpakken ervan, het transport. Daar waar in het vergrootglasmoment de individuele foto wordt bestudeerd, kan het bij het verhaalmoment zeker van belang zijn om de foto in haar reeks te zien.

Op het derde en ultieme niveau staat de iconologische interpretatie, die zich bezighoudt met de intrinsieke betekenis, de onderliggende principes die een basisattitude weergeven van een periode of een klasse, een religieuze of filosofische overtuiging.

1 Peter Burke, *Eyewitnessing: the use of images as historical evidence*, Ithaca, 2001.

We zouden dat 'het interpretatiemoment' kunnen noemen. De foto of de reeks wordt geplaatst in een bredere culturele context, wordt vergeleken met andere beelden over gelijkaardige onderwerpen in dezelfde en andere perioden. De foto's die de Aan- en Verkoopvennootschap van de Boerenbond liet maken van haar gebouwen en activiteiten plaatsen we nu bijvoorbeeld in de context van de economische expansie van de jaren 1920. De Boerenbond groeide uit tot een waar commercieel imperium. Het is dat succes dat de leiding hier op de gevoelige plaat liet vastleggen. De foto's van de eiermijnen stralen het succes uit van de organisatie. Eieren zijn dankzij het organisatietalent van de Boerenbond 'big business' geworden. Op de foto van het bijkantoor Brugge met het personeel is dan ook niemand individueel te herkennen. Het gebouw moest er namelijk helemaal op staan en het personeel is op de foto alleen belangrijk voor het aantal, voor de gecreëerde tewerkstelling. Dat tonen was belangrijk genoeg om de werkzaamheden te laten stilleggen en iedereen voor het gebouw op te stellen.

Op die manier bekeken is de omvangrijke fotocollectie van de Boerenbond niet alleen een onuitputtelijke bron voor het historisch onderzoek naar de landbouw, tuinbouw en veeltelt en de verwerking en de handel in landbouwproducten, maar ook voor het onderzoek naar het plattelandleven in al zijn aspecten, bestudeerd vanuit verschillende gezichtspunten en vanuit verschillende disciplines. Een bron voor fijnproevers die de nodige tijd nemen om foto's te 'lezen'.

KADOC-SEMINARIES RELIGIE EN SAMENLEVING VANAF 1750

Bij de start van het nieuwe academiejaar stelt KADOC zijn seminarieprogramma 2009-2010 voor.

Donderdag 29/10/09
Reinhard Henkel (Universität Heidelberg)
Identity, Ethnicity and Religion in the Western Balkans

Donderdag 11/02/10
John F. Pollard (Trinity Hall, Cambridge)
Christine de Hemptinne and the Vatican Campaign to Impose the Italian Model of Catholic Action on the World-wide Church in the Pontificate of Pius XI

Donderdag 18/03/10
Suzanne Vromen (Bard College, USA)
Hidden Children of the Holocaust. Belgian Nuns and their Daring Rescue of Young Jews from the Nazis. I.s.m. C.I.E.R.L. –ULB

Donderdag 22/04/10
Eric Roose (Universiteit van Amsterdam)
The Architectural Representation of Islam. Muslim-commissioned Mosque Design in the Netherlands

Woensdag 12/05/10 • 11-18u
Studiedag *The 'Nouvelle Théologie' and Developments in the Catholic Church from the 1950s to the 1970s*, met als sprekers Lieve Gevers, Gerd-Rainer Horn, Bart Latré, Jürgen Mettepenningen, Michael Quisinsky en Louis Vos.

Telkens op donderdagnamiddag van 17 tot 19 uur (behalve woensdag 12 mei 2010)

Informatie en inschrijving:
<http://kadoc.kuleuven.be>
magda.pluymers@kadoc.kuleuven.be

Met steun van de
Vlaamse overheid

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Marc Demeyer / Gert Gielis / Godfried Kwanten / Luc Vints / [Vormgeving](#) / Alexis Vermeylen / [Druk](#) / Peeters, Herent / [Verschijnt tweemaandelijks](#) / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden / [Kantoor van afgifte](#) / 3000 Leuven 1 / [Verantwoordelijke uitgever](#) / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving / [Adres](#) / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven / [Telefoon](#) / +32 (0) 16 32 35 00 / [Fax](#) / +32 (0) 16 32 35 01 / [E-mail](#) / postmaster@kadoc.kuleuven.be / [Internet](#) / <http://kadoc.kuleuven.be>

[Giften voor KADOC](#) / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom.

Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden.

U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.